

**Consequences of the Presence of North Caucasus Salafi Groups in the Syrian
Crisis on Russia's National Security**

Seyed Mohsen Aleghafur¹ | Maryam Jafari² | Zohreh Ghadbeigy³

Received Date: 2025/04/21

Accept Date: 2025/10/17

Cite: Aleghafur, S. M; Jafari, M and Ghadbeigy, Z. (2026). Consequences of the Presence of North Caucasus Salafi Groups in the Syrian Crisis on Russia's National Security. *Crisis Studies of the Islamic World*, 13(1), 238-267.

DOI: 10.22034/csiw.2026.736816

Extended Abstract

The North Caucasus region has faced increasing insecurity since the collapse of the Soviet Union and the emergence of Islamic movements. The developments of the Arab Spring and the Syrian crisis in 2011 intensified the activity of Salafi groups and the presence of North Caucasus militants in Syria, leading to the expansion of Salafi-Takfiri groups' activities in the region and beyond. Given the geopolitical importance of the North Caucasus, this research examines the consequences of the presence of these movements in the Syrian crisis on Russia's national security. The main question is: what impact does the presence of North Caucasus Salafi-Takfiri movements in the Syrian crisis have on Russia's national security? The research hypothesis is that this presence has a significant negative impact on Russia's national security through the increase in terrorist threats, the spread of extremism, and regional instability. The research findings indicate that the presence of North Caucasus Salafis in the Syrian crisis significantly threatens Russia's national security through the expansion of extremism and regional instability. This research addresses the topic using a descriptive-analytical method and library resources.

Keywords: Salafism; Syrian Crisis; North Caucasus; Chechnya; Russia's National Security

¹. Department of Political Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. (Corresponding author). aleghafur@gmail.com

². Department of Regional Studies, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran. maryyamjafari96@gmail.com

³. Department of Regional Studies, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran. z.ghadbeigy@gmail.com

Introduction

The Syrian crisis, which began in 2011, evolved into one of the most complex conflicts of the twenty-first century. Following the intervention of regional and extra-regional actors, the conflict became a theater for the expansion of extremist and terrorist groups and the internationalization of the conflict. One important dimension of the crisis was the presence of foreign fighters, particularly Salafi and Takfiri militants originating from the North Caucasus, among the armed groups operating in Syria. The significance of this issue for Russia derives from the fact that, even before the Syrian crisis, the North Caucasus had been one of the major centers of insecurity, insurgency, and extremist Islamist activity within the Russian Federation. Following the dissolution of the Soviet Union and the First and Second Chechen Wars, conditions emerged for the growth and expansion of Salafi and Takfiri movements in several Muslim-majority republics of the North Caucasus, particularly Chechnya, Dagestan, and Ingushetia. The formation of armed groups and, subsequently, the establishment of the “Caucasus Emirate” demonstrated that the activities of these movements had extended beyond the religious and social spheres and had become a significant security concern for the Russian central government.

The outbreak of the Syrian crisis in 2011 created new opportunities for Salafi and Takfiri movements from the North Caucasus. A number of citizens and militants from the region joined groups such as ISIS and Jabhat al-Nusra and entered the Syrian battlefield. As a result, part of North Caucasian jihadism became integrated into transnational Salafi and Takfiri networks. The presence of these forces in Syria was not limited to participation in a foreign conflict; rather, it generated consequences for Russia’s domestic security, regional stability, and foreign policy. The most important concern was the potential return of fighters who had acquired combat experience and established new organizational and ideological ties in Syria. Upon their return, these individuals could contribute to strengthening existing extremist networks, recruiting new members, and reproducing violence in the North Caucasus.

At the same time, Russia’s involvement in the Syrian crisis in support of the government of Bashar al-Assad exposed the country to threats from terrorist groups operating in Syria. Thus, the Syrian crisis linked the domestic security threats arising from extremism in the North Caucasus with security developments in the Middle East. The expansion of extremist propaganda in cyberspace, the establishment of links between Caucasian fighters and domestic groups, and the possibility of retaliatory attacks against Russian interests constituted additional dimensions of this threat. From this perspective, the presence of North Caucasian Salafi and Takfiri movements in

the Syrian crisis can be regarded as a factor that transferred the threat from the local level to the national, regional, and international levels.

Accordingly, the central problem addressed by this study is to examine the consequences of the presence of North Caucasian Salafi and Takfiri groups in the Syrian crisis for the national security of the Russian Federation. The significance of this issue derives from the connection between two security domains: first, the history of insecurity and extremist Islamist activity in the North Caucasus; and second, the internationalization of these movements within the context of the Syrian crisis. Examining this relationship can therefore contribute to a better understanding of how Russia's security threats evolved between 2011 and 2024. The main objective of this study is to examine and explain the consequences of the presence of North Caucasian Salafi and Takfiri groups and movements in the Syrian crisis for Russia's national security. To this end, the study examines the intellectual foundations of Salafism, the historical development and expansion of Salafi movements in the North Caucasus, the ways in which these movements became connected with terrorist groups operating in Syria, and the security consequences of this involvement for Russia. The study also seeks to examine various dimensions of this threat, including the return of foreign fighters, the spread of extremist ideology, the growing potential for instability in the North Caucasus, threats to Russian interests in Syria, and the implications for Russia's foreign policy and international image.

The research question is: What impact has the presence of North Caucasian Salafi-Takfiri movements in the Syrian crisis had on Russia's national security?

The research hypothesis is that the presence of North Caucasian Salafi and Takfiri movements in the Syrian crisis has had a significant negative impact on Russia's national security by increasing terrorist threats, expanding extremist activities, and intensifying regional instability.

1. Research Method and Conceptual Framework

This study employs a descriptive-analytical method and draws on library and documentary sources. First, the intellectual foundations and historical evolution of Salafism are examined. The study then analyzes the formation and expansion of Salafi movements in the North Caucasus and their participation in the Syrian crisis. Finally, the consequences of this involvement for Russia's national security are examined across different dimensions.

The conceptual framework of the study is based on the concept of Salafism. Salafism emphasizes adherence to the pious predecessors, or *al-salaf al-salih*, and stresses a return to the Qur'an and Sunnah and to the model of the early

Muslim community. Over the course of its historical development, Salafism has evolved into different currents, including traditionalist, reformist, and jihadist Salafism. Among these currents, jihadist Salafism is particularly relevant to this study because organizations such as al-Qaeda and ISIS are generally categorized within this current and emphasize armed jihad and confrontation with existing governments and what they perceive as a global system of domination. In this study, Salafi-Takfiri movements are examined in terms of their capacity to produce and reproduce violence and extremism and their effects on state security.

The North Caucasus occupies a particularly important position within this framework. The revival of Islam following the dissolution of the Soviet Union, the history of the Chechen wars, contacts between regional Islamists and jihadist movements, and the establishment of the Caucasus Emirate created conditions conducive to the expansion of extremist movements in the region. With the outbreak of the Syrian crisis, these movements became increasingly integrated into transnational jihadist networks, and a number of North Caucasian fighters traveled to Syria and Iraq. From this perspective, the Syrian crisis became an environment for strengthening ideological, organizational, and operational links between North Caucasian extremist movements and international Salafi-Takfiri groups.

2. Discussion

The findings of the study indicate that the presence of North Caucasian Salafi and Takfiri fighters in the Syrian crisis generated a range of direct and indirect threats to Russia's national security. The first and most important consequence was the threat posed by the return of experienced fighters. Participation in the Syrian battlefield provided these individuals with combat experience and strengthened their ideological and organizational ties with international terrorist networks. Consequently, their potential return to Russia could create new capacities for reproducing violence and conducting terrorist activities. Returning fighters, in addition to possessing military experience, could potentially use the communication networks established in Syria to connect with extremist elements inside Russia. Thus, the Syrian crisis could facilitate the transfer of experience and operational capabilities from terrorist groups to Russia's domestic environment.

The second consequence was the spread of extremist ideology and radicalization. The activities of Salafi-Takfiri groups in Syria and their use of media and cyberspace increased their ability to disseminate extremist views and recruit new members. Caucasian fighters participating in the Syrian conflict could also influence young people vulnerable to radicalization in the North Caucasus through communication with supporters and the dissemination of propaganda. This issue becomes particularly significant

given that the North Caucasus had already faced social, economic, and political conditions conducive to discontent and extremism. Under such circumstances, the Syrian crisis could function as a source of ideological inspiration and mobilization for extremist movements in the region.

The third consequence was the increased potential for instability in the North Caucasus. The return of fighters and their connections with local groups could strengthen the morale of domestic Salafi groups and increase their capacity for insurgent activities. From this perspective, the Syrian crisis is not merely a threat located outside Russia's borders; rather, it could spill over into the North Caucasus through human and ideological networks. A region with a long history of armed conflict and separatist and extremist activity is particularly vulnerable to this type of security spillover. Therefore, the internationalization of Caucasian fighters' activities in Syria could create conditions for the reproduction of previous threats within Russia.

The fourth consequence was the creation of security challenges for Russia in Syria and the increased possibility of retaliatory attacks. Russia's support for the Syrian government and its direct involvement in the Syrian crisis exposed the country to threats from terrorist groups operating there. The presence of Russian citizens, particularly North Caucasian fighters, among groups opposing the Syrian government further complicated this threat. The defeat or weakening of terrorist groups in Syria could increase their motivation to carry out retaliatory attacks against Russian interests inside or outside the country. From this perspective, Russia's policy in Syria became connected with new dimensions of terrorist threats, and the country's national security concerns extended beyond its geographical borders.

The fifth consequence concerned the impact on Russia's foreign policy and international image. The presence of Russian citizens within international terrorist organizations complicated Russia's efforts to combat terrorism. On the one hand, Russia strengthened its security and military policies in response to the threats posed by these groups; on the other hand, the participation of Russian citizens in terrorist organizations operating in Syria became an issue related to Russia's foreign policy and its role in the Syrian crisis. Thus, the consequences of this phenomenon were not confined to domestic security but also acquired regional and international dimensions.

In response to these threats, Russia has pursued a range of security and legal measures. Military confrontation with terrorist groups in Syria, intelligence cooperation with regional states, legal restrictions aimed at countering individuals suspected of extremism, and the establishment of lists of terrorist organizations constitute some of these measures. In this context, the inclusion of organizations such as al-Qaeda, ISIS, Jabhat al-Nusra, the Caucasus Emirate, and Hay'at Tahrir al-Sham on the lists of terrorist

organizations recognized by Russian judicial institutions represents part of Russia's legal and security approach to countering extremist threats.

Nevertheless, the findings indicate that these threats cannot be addressed solely through security measures. The expansion of extremism has social, economic, political, and cultural dimensions and therefore requires a comprehensive approach. In this regard, strengthening security forces in the North Caucasus, countering extremist propaganda, exchanging information with other countries, and strengthening regional and international cooperation are important measures. Attention to the underlying factors that contribute to young people's recruitment into extremist movements is also necessary to reduce the potential for the reproduction of this threat.

At the same time, the presence of North Caucasian fighters in Syria and Iraq and the shared threat posed by the expansion of Salafi-Takfiri movements provided a basis for greater security convergence between Russia and Iran. Accordingly, security and intelligence cooperation between the two countries could contribute to countering threats arising from Salafi and Takfiri groups and preventing the expansion of insecurity in the region.

3. Conclusion and Suggestions

By examining the consequences of the presence of North Caucasian Salafi and Takfiri movements in the Syrian crisis, this study demonstrates that this phenomenon has had a significant negative impact on Russia's national security. The Syrian crisis caused parts of the extremist movements in the North Caucasus, which had previously operated primarily within the framework of local insurgencies and insecurity, to become integrated into transnational jihadist networks. This development expanded the scope of Russia's security threats from the domestic level to the regional and international levels.

The most important consequence of this situation is the threat posed by the return of fighters who acquired combat experience and developed new ideological and organizational connections in Syria. If they return, these individuals could contribute to strengthening extremist networks, recruiting new members, and reproducing violence in the North Caucasus. In addition, the dissemination of extremist propaganda in cyberspace and communication between fighters based in Syria and supporters inside Russia increase the potential for radicalization and social instability. Moreover, Russia's involvement in the Syrian crisis and its support for the Syrian government exposed the country to retaliatory threats from terrorist groups.

Accordingly, the Syrian crisis can be regarded as a factor in the internationalization of North Caucasian jihadism and the growing complexity of Russia's security environment. Addressing this threat requires a

combination of security, intelligence, legal, and social measures. Strengthening regional and international cooperation, countering extremist propaganda, preventing the return and activities of terrorist fighters, and addressing the social and economic roots of extremism are among the measures emphasized by the findings of this study. Security and intelligence cooperation between Russia and regional states, including Iran, can also contribute to confronting shared threats arising from Salafi-Takfiri movements. Overall, the continuation of instability and conflict in Syria may provide conditions for the continued activities of extremist movements and, consequently, the persistence of security challenges for Russia.

پیامدهای حضور گروه‌های سلفی قفقاز شمالی در بحران سوریه بر امنیت ملی روسیه (۲۰۲۴-۲۰۱۱)

سید محسن آل سید غفور^۱ | مریم جعفری^۲ | زهره قدیگی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

استناد: آل غفور، سید محسن؛ جعفری، مریم و قدیگی، زهره. (۱۴۰۵). پیامدهای حضور گروه‌های سلفی قفقاز شمالی در بحران سوریه بر امنیت ملی روسیه (۲۰۲۴-۲۰۱۱). *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۱۳(۱)، ۲۶۷-۲۳۸.

DOI: 10.22034/csiw.2026.736816

چکیده

منطقه قفقاز شمالی پس از فروپاشی شوروی و با ظهور جنبش‌های اسلامی، با ناامنی فزاینده‌ای مواجه شده است. تحولات بهار عربی و بحران سوریه در سال ۲۰۱۱، فعالیت گروه‌های سلفی و حضور شبه‌نظامیان قفقاز شمالی در سوریه را تشدید کرد و گسترش فعالیت‌های گروه‌های سلفی-تکفیری را در منطقه و فراتر از آن به دنبال داشت. این پژوهش با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی قفقاز شمالی به بررسی پیامدهای حضور این جریان‌ها در بحران سوریه بر امنیت ملی روسیه می‌پردازد. سؤال اصلی این است که حضور جریان‌های سلفی-تکفیری قفقاز شمالی در بحران سوریه چه تأثیری بر امنیت ملی روسیه دارد؟ فرضیه پژوهش این است که این حضور از طریق افزایش تهدیدات تروریستی، گسترش افراط‌گرایی و بی‌ثباتی منطقه‌ای، تأثیر منفی قابل توجهی بر امنیت ملی روسیه دارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که حضور جنگجویان سلفی و تکفیری قفقاز شمالی در بحران سوریه، تهدیدات امنیتی متعددی را برای فدراسیون روسیه به همراه دارد. این تهدیدات شامل بازگشت تروریست‌ها با تجربه رزمی به روسیه، تقویت جریان‌های افراط‌گرا در قفقاز و تبدیل روسیه به هدف حملات تروریستی به دلیل حمایت از دولت سوریه است. این مسئله امنیتی پیچیده، نیازمند رویکردی جامع برای مقابله با ریشه‌های افراط‌گرایی و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی است. این تحقیق با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه منابع کتابخانه‌ای، به موضوع مورد نظر پرداخته است.

واژگان کلیدی: سلفی‌گری، بحران سوریه، قفقاز شمالی، چچن، امنیت ملی روسیه

^۱. استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید چمران اهواز. (نویسنده مسئول). aleghafur@gmail.com

^۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشگاه علامه طباطبائی تهران. maryyamjafari96@gmail.com

^۳. دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشگاه علامه طباطبائی تهران. z.ghadbeigy@gmail.com

مقدمه

بحران سوریه که از سال ۲۰۱۱ آغاز شد، به یکی از پیچیده‌ترین و خونین‌ترین منازعات قرن بیست و یکم تبدیل شده است. این بحران نه تنها با دخالت بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی ابعاد گسترده‌تری یافت، بلکه به بستری برای ظهور و فعالیت گروه‌های افراطی و تروریستی از سراسر جهان تبدیل شد. در این میان، حضور و نقش‌آفرینی جریان‌های سلفی و تکفیری برخاسته از منطقه قفقاز شمالی در صفوف گروه‌های معارض و تروریستی در سوریه، به یک مسئله امنیتی مهم برای فدراسیون روسیه تبدیل شده است. منطقه قفقاز شمالی با پیشینه‌ای طولانی از ناآرامی‌ها، شورش‌ها و فعالیت گروه‌های اسلام‌گرا، همواره یکی از چالش‌های امنیتی برای دولت مرکزی روسیه بوده است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و به دنبال جنگ‌های چچن در دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، ایدئولوژی‌های سلفی و تکفیری در این منطقه نفوذ چشمگیری پیدا کردند و گروه‌های مسلح متعددی با اهداف جدایی طلبانه و تأسیس امارت اسلامی در قفقاز شمالی شکل گرفتند.

با آغاز بحران سوریه، بسیاری از این عناصر افراطی و تروریست‌های قفقازی، با انگیزه‌های مختلف، از جمله جهاد علیه «دولت بشار اسد» و پیوستن به آرمان‌های گروه‌هایی همچون جبهه النصره و داعش، راهی سوریه شدند. تخمین زده می‌شود که صدها و حتی هزاران نفر از اتباع روسیه، عمدتاً از مناطق قفقاز شمالی، در طول سال‌های بحران سوریه به صفوف این گروه‌ها پیوسته‌اند. حضور این افراد در سوریه و کسب تجربه نظامی و ایدئولوژیک در کنار سایر تروریست‌های بین‌المللی، پیامدهای متعددی برای امنیت ملی روسیه به همراه داشته است. بازگشت احتمالی این جنگجویان به قفقاز شمالی یا سایر مناطق روسیه می‌تواند منجر به افزایش تهدیدات تروریستی، گسترش افراط‌گرایی و بی‌ثباتی در این مناطق شود. علاوه بر این، ارتباطات و شبکه‌هایی که این افراد در سوریه ایجاد کرده‌اند، می‌تواند به تسهیل نقل و انتقالات تروریستی و ایدئولوژیک در سطح بین‌المللی کمک کند. از سوی دیگر، مشارکت روسیه در بحران سوریه به عنوان حامی دولت سوریه، این کشور را به طور بالقوه در معرض تهدیدات تلافی جویانه از سوی گروه‌های تروریستی که اتباع آن‌ها در سوریه حضور دارند، قرار داده است. حملات تروریستی در داخل روسیه که به این گروه‌ها نسبت داده شده‌اند، نشان دهنده وجود چنین تهدیدی است. این پژوهش به بررسی پیامدها و تأثیرات حضور جریان‌های سلفی و تکفیری قفقاز شمالی در بحران سوریه بر امنیت ملی روسیه می‌پردازد. شناخت مبانی فکری این جریان‌ها برای درک بهتر این پیامدها ضروری است. با توجه به اهمیت ژئوپلیتیک قفقاز شمالی، هدف این پژوهش تبیین این پیامدهاست و با تمرکز بر ریشه‌های تاریخی، اعتقادی و سیاسی این گروه‌ها، به دنبال یافتن راهکارهایی برای مقابله با تهدیدات ناشی از حضور آن‌ها در سوریه بر امنیت و ثبات روسیه است. سؤال اصلی پژوهش این است که حضور جریان‌های سلفی-

تکفیری قفقاز شمالی در بحران سوریه چه تأثیری بر امنیت ملی روسیه دارد؟ فرضیه اصلی این پژوهش آن است که حضور جریان‌های سلفی و تکفیری قفقاز شمالی در بحران سوریه، از طریق افزایش تهدیدات تروریستی، گسترش افراط‌گرایی و بی‌ثباتی منطقه‌ای، تأثیر منفی و معناداری بر امنیت ملی روسیه دارد. این پژوهش تلاش می‌کند با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، به بررسی ابعاد مختلف این مسئله و همچنین درک عمیق‌تری از چالش‌های امنیتی پیش روی روسیه ناشی از این پدیده دست یابد.

ازجمله پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام شده است، مقاله شعیب بهمن (۱۳۹۲)؛ (Shoeib Bahman, 2013) با موضوع «چالش‌ها و پیامدهای بحران سوریه بر وضعیت امنیتی اوراسیا» است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که بحران سوریه، منطقه اوراسیا را با چالش‌های امنیتی ناشی از بازگشت شبه‌نظامیان به کشورهای خود، انتقال هرج و مرج، تمایلات جدایی‌طلبانه، افزایش نفوذ حامیان بین‌المللی تروریسم و تشدید حضور نظامی ایالات متحده در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز روبه‌رو خواهد کرد.

عباسقلی عسگریان و سعید تجری (۱۳۹۷)؛ (Abbasgholi Asgarian & Saeed Tajari, 2017) در پژوهشی با عنوان «تأثیر بحران سوریه بر روابط روسیه و ترکیه در منطقه قفقاز» نیز نشان دادند بحران سوریه، به‌عنوان یک بحران منطقه‌ای جدی، باعث شده است که بازیگران مختلف درگیر در این موضوع، به رویارویی و گاهی تعامل با یکدیگر پردازند و زمینه‌های منازعه و همکاری را شکل دهند. نوع واکنش‌های متفاوت این بازیگران را می‌توان به‌وضوح در تعاملات و تقابل‌های روسیه و ترکیه مشاهده کرد.

همچنین، جین راتل (۲۰۱۶)؛ (Jean-François Ratelle, 2016) در مقاله تحت عنوان «جنگجویان خارجی قفقاز شمالی در سوریه و عراق: ارزیابی تهدید بازگشت‌کنندگان به فدراسیون روسیه» به بررسی خطرات ناشی از شبه‌نظامیان قفقاز شمالی در سوریه و عراق و بازگشت به امنیت فدراسیون روسیه می‌پردازد. نویسنده چهار عامل مؤثر در بازگشت و بازگشت‌کنندگان به شورش‌های داخلی را شناسایی می‌کند: وجود زمینه مناسب برای بازگشت، شبکه‌های موجود در منطقه، تأثیر ایدئولوژی ستیزه‌جویان بر جمعیت محلی و اراده برای بازگشت به آن منطقه.

روی آلسیون (۲۰۱۳)؛ (Roy Allison, 2013) نیز در پژوهش خود با موضوع «روسیه و سوریه: توضیح همسویی با یک رژیم در بحران» تأثیر بالقوه بحران سوریه و شبکه‌های تروریستی فعال در مرزهای سوریه را بر نظم سیاسی داخلی روسیه بررسی می‌کند. وی در این تحقیق اشاره می‌کند که پیوند میان سرریز منطقه‌ای از سوریه، شبکه‌های اسلام‌گرا و شورش‌ها در قفقاز شمالی، نگرانی‌هایی را به وجود آورده است.

با بررسی پژوهش‌های پیشین با موضوعاتی نزدیک به موضوع پژوهش حاضر می‌توان گفت، این پژوهش با تمرکز خاص بر پیامدهای حضور گروه‌های سلفی قفقاز شمالی در بحران سوریه بر امنیت ملی روسیه، یک رویکرد متفاوت و عمیق‌تر ارائه می‌دهد. در حالی که بسیاری از مطالعات تنها به بررسی کلی حضور گروه‌های افراطی در سوریه پرداخته‌اند، این تحقیق به صورت اختصاصی به ارتباط دقیق‌تر بین این حضور و چالش‌های امنیتی خاص روسیه، به ویژه در زمینه‌های افزایش توان رزمی تروریست‌ها، تهدید بازگشت آن‌ها و تبدیل روسیه به هدف حملات تروریستی می‌پردازد. این تمرکز ویژه بر پیامدهای عملی و استراتژیک، پژوهش حاضر را از یک تحقیق عمومی فراتر برده و به یک مطالعه موردی عمیق تبدیل می‌کند که ابعاد پیچیده تهدیدات امنیتی روسیه را در پیوند با تحولات خاورمیانه به صورت جامع تحلیل می‌کند.

۱- چارچوب مفهومی پژوهش: سلفی‌گری

۱-۱- مبانی فکری سلفی‌گری

سلفی‌گری در معنای لغوی، به معنای تقلید از گذشتگان، کهنه‌پرستی یا تقلید کورکورانه از مردگان است، اما سلفیه در معنای اصطلاحی آن، نام فرقه‌ای است که با تمسک به دین اسلام، خود را پیرو سلف صالح می‌داند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود، سعی بر تابعیت از پیامبر اسلام (ص)، صحابه و تابعین دارد. آنان معتقدند که عقاید اسلامی باید به همان نحوی بیان شوند که در عصر صحابه و تابعین مطرح بوده است؛ یعنی عقاید اسلامی را باید از کتاب و سنت فرا گرفت و علماً نباید به ادله‌ای غیر از آنچه قرآن در اختیار می‌گذارد، بپردازند. در اندیشه سلفیان، اسلوب‌های عقلی و منطقی جایگاهی ندارند و تنها نصوص قرآن، احادیث و نیز ادله مفهوم از نص قرآن برای آنان ارجحیت دارد (هوشنگی و پاکتچی، ۱۳۹۰: ۷۸) (Houshanghi & Paktchi, 2011: 78). بر این اساس، سلفی‌گری به مفهوم تجددگریزی، نص‌گرایی، مقابله با نوآوری و اجتهاد و ایمان به دوران طلایی گذشته، به شکل بنیادینی برخاسته از یک حرکت انشعابی از شاخه اصلی دین اسلام است که به عنوان فرقه‌ای جدید در قرن هفتم هجری آغاز شد. شایان ذکر است که سلفی‌گری از «ابن تیمیه حرانی» تأثیر زیادی پذیرفت؛ لکن به مرور در طول زمان‌های مختلف شکل گرفت. با توجه به تطوراتی که بر این جریان حادث شد، می‌توان آن را به چهار دوره تاریخی جداگانه، یعنی از قرن هفتم تا قرن پانزدهم که توسط سید قطب به صورت ایدئولوژیک درآمد، مورد مطالعه قرار داد. این چهار مرحله مذکور عبارت‌اند از:

(۱) شکل‌گیری چارچوب «تنوریک» توسط ابن تیمیه

(۲) تطبیق و اجرا توسط «محمد بن عبدالوهاب» و جانشینان وی

۳) ترویج و تکوین سلفی گری و تبدیل آن به یک گفتمان تأثیرگذار در جهان اسلام (از هند تا آفریقا). از این مرحله می توان به عنوان نقطه اوج رشد سلفی گری یاد کرد.

۴) تبدیل اندیشه سلفی به یک ایدئولوژی انقلابی در آغاز قرن پانزدهم هجری و ظهور پدیده تشکیل گروه های سلفی سیاسی- جهادی در کشورهای نظیر مصر، افغانستان، جمهوری های استقلال یافته از شوروی (کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز) و یمن.

سلفی گری همان بنیادگرایی است. بنیادگرایی می تواند زمینه جزم نگری را فراهم کند و منجر به بروز سلفی گری شود. سلفی گری وجهی افراطی از بنیادگرایی است. سلفی ها، وهابی ها، تکفیری ها و جهادگراها وجوه افراطی از بنیادگرایی هستند و از تلفیق بنیادگرایی و جزم نگری به وجود آمده اند. اسلام گرایان سلفی، به یک اعتبار به سه دسته سنتی، اصلاحی و جهادی تقسیم می شوند (نوربخش و مهدی زاده، ۱۳۹۴: ۲۵۴-۲۵۵) (Nourbakhsh & Mahdizadeh, 2015: 254-255). از نظر فکری، اسلام گرایان سلفی در بستر اندیشه اهل سنت شکل گرفته و در دوران معاصر شامل مجموعه ای از جریان های مختلف هستند. این جریان ها شامل سلفیه اصلاحی (اخوان المسلمین)، سلفیه تقلیدی (وهابیت عربستان)، سلفیه جهادی (القاعده و داعش)، سلفیه سروری (ترکیبی از سلفیه وهابی و اندیشه سید قطب)، سلفیه جامی (توسط شیخ محمد امان الله جامی) و سلفیه مدخلی (که توسط شیخ ربیع بن هادی المدخلی بنیان گذاری شده) می باشند (بابایی، ۱۳۹۸: ۳۱) (Babaei, 2019: 31). در جدول زیر، این سه دسته و ویژگی ها و اعتقادات آن ها را مشاهده می کنید.

جدول ۱- تقسیم بندی اسلام گرایان سلفی

ویژگی ها و اعتقادات	دسته بندی اسلام گرایان سلفی
- این جریان گرایش شدیدی به اندیشه های «محمد بن عبدالوهاب» دارد. - این گرایش سلفی گری قبل از تشکیل دولت عربستان نیز کم و بیش وجود داشت. - در دوران تشکیل حکومت عربستان این گرایش به خاطر تحولات سیاسی به فردگرایی تمایل پیدا کرد. - اندیشه: بر دعوت و تبلیغ تأکید داشته و اطاعت از نظام حاکم را به عنوان اولی الامر، واجب می دانند و هرگونه خروج بر آن را مخالف شرع تلقی می کنند. آن ها بر امر به معروف و نهی از منکر تأکید داشته و کلیه مسائل سیاسی را بر اساس قاعده	سلفی سنتی

حلال و حرام و نه بر پایه مصالح و مفاسد ارزیابی می‌کنند. آنان عموماً دچار جزم‌اندیشی بوده و با هرگونه نوگرایی مخالفت می‌کنند.	
• القاعده و شبکه‌ها و جریان‌های همسو به این دسته وابسته‌اند. • از جریان‌های سنتی عمل‌گراتر هستند و تغییرات حاکمیت را در راهبرد خودشان در نظر می‌گیرند. • گرایش‌های سیاسی و نظامی آن‌ها نیز قوی‌تر است. • به‌صورت پراکنده در کشورهایی مانند عراق، سوریه، لبنان و شمال آفریقا وجود دارد. • اندیشه: هرگونه ظلم، فسق و گناه حاکم را خروج از اسلام دانسته و جامعه‌ای را که در آن احکام شریعت انجام نشود، دارالکفر تلقی و مهاجرت از آن را واجب شرعی می‌دانند. آنان اعتقاد به جهاد مسلحانه علیه نظام‌های حاکم و کشورهای استعمارگر دارند و مقابله با نظام سلطه جهانی را در سراسر جهان در سرلوحه کار خود قرار داده‌اند.	سلفی جهادی
• گروه‌های اسلامی که از اخوان المسلمین منشعب شده‌اند و یا به موازات آن شکل گرفته‌اند، از نظر فکری، مبانی سلفی‌ها را قبول دارند و از نظر رویکرد سیاسی عمدتاً تعامل با دولت‌های عربی و اسلامی را می‌پذیرند، در این دسته قرار می‌گیرند. • در سال‌های اخیر بسیاری از جوانان تحصیل‌کرده سلفی در اروپا و آمریکا به این جریان متمایل شده‌اند. وجه تمایز این جریان سلفی با جریان‌های سلفی دیگر علاوه بر نوگرایی، دعوت به اصلاحات و نوگرایی است. • اندیشه: سلفی‌های اصلاح‌طلب بیشتر بر متون و نصوص سنت توجه داشته و کمتر اجتهاد می‌کنند. آنان آرای صوفیه، اشاعره، معتزله و شیعه را رد می‌کنند، کار حزبی را قبول ندارند و عملیات مسلحانه و خشونت‌بار را تجویز نمی‌کنند. آنان معتقدند مشکلات مسلمانان از آنجا شروع شد که احادیث ضعیف و اسرائیلیات و آرای فقهی مخالف احادیث صحیح منتشر شد، بنابراین معتقد به تنقیح کتب شرعی هستند.	سلفی اصلاحی

منبع: (سوری، ۱۳۹۷: ۳۶-۳۲)

پس از آغاز بحران سوریه، شاهد رشد گروه‌های افراطی بودیم. آن‌ها اخیراً به بازیگران غیردولتی مؤثری در محیط بین‌المللی تبدیل گشته‌اند؛ به‌طوری که امروزه گروه‌ها و جریان‌های سلفی، به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی مناطق راهبردی جهان مانند خاورمیانه، آفریقا و آسیای مرکزی و قفقاز و عنصری تأثیرگذار بر سیاست‌های منطقه‌ای قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مطرح شده‌اند. نگرش این گروه‌ها به نظام بین‌الملل، دولت‌های حاکم و ملت‌ها، منجر به شکل‌گیری رفتارهای افراطی در میان آن‌ها گردیده است که همگی در مبانی فکری و اعتقادی سلفیه ریشه دارند. در اینجا، درصدد برآمدیم خاستگاه، شاخه‌ها، اهداف و زمینه‌های فعالیت گروه‌های سلفی را در قالب سه گروه اصلی سلفی‌های اعتدالی، سلفی‌های دیوبندیه و سلفی‌های تکفیری مورد بررسی قرار دهیم و سپس وجوه اشتراک آن‌ها را شرح دهیم. به این منظور، در جدول زیر، سه گروه اصلی و ویژگی‌های آن‌ها آمده است.

جدول ۲- گروه‌های سلفی امروزی و ویژگی‌های آن

ویژگی‌ها	گروه‌های سلفی
• اخوان المسلمین • خاستگاه: آفریقا (به‌ویژه مصر) • احزاب و تشکلات مرتبط: حزب توسعه و عدالت، حزب آزادی و عدالت، حزب النور، النهضة • زمینه‌های فعالیت: شمال آفریقا و جنوب غربی آسیا: مصر، تونس، یمن، قطر، اردن، ترکیه • هدف: افزایش قدرت سیاسی به‌منظور تشکیل حکومت اسلامی	سلفی‌های اعتدالی
• خاستگاه: هند و افغانستان • زمینه فعالیت: جنوب آسیا و سواحل اقیانوس هند: پاکستان، بنگلادش • طالبان و نثو طالبان در افغانستان و پاکستان ازجمله جماعت تبلیغ، لشکر صحابه در پاکستان • اهداف: تلقی وجود آیین‌های دیگر در مذاهب اسلامی به مثابه بدعت در دین و مسئولیت مبارزه با آن، رهبری فکری و معنوی اهل تسنن، مبارزه با رقبای قدرتمند منطقه‌ای و بین‌المللی، تأکید بر داعیه‌داری اسلام‌گرایی در پاکستان در برابر هند	سلفی‌های دیوبندیه

• خاستگاه: عربستان سعودی • زمینه فعالیت: القاعده در شبه‌جزیره (عربستان و یمن)، القاعده در عراق، اردن، لبنان و سوریه (جبهه‌النصره، ارتش آزاد و داعش)، آسیای مرکزی به‌ویژه ازبکستان و تاجیکستان، قفقاز شمالی (چچنستان و داغستان)، افغان العرب (گروه مهاجران عرب به افغانستان و پدر شاخه‌های القاعده)، القاعده در مغرب اسلامی (الجزایر، لیبی و نیجریه «بوکو حرام»)، الشباب در افریقای شمالی (سومالی، سودان و کنیا)، جامعه اسلامی (اندونزی، تایلند و فیلیپین) • هدف: حصول قدرت و تشکیل خلافت اسلامی با روش‌های سخت افزارانه (ارعاب و ترور و مبارزه مسلحانه)، فعالیت‌های آموزشی، خدمات اجتماعی و حمایت‌های مالی از پیروان، غیرخودی را کافر دانستن (سایر پیروان مذاهب اسلامی و غیرمسلمانان به‌طور کلی)	سلفی‌های تکفیری
--	------------------------

(فرمانیان، ۱۳۸۸؛ علیزاده‌موسوی، ۱۳۹۴؛ رفیعی، ۱۴۰۳؛ علیزاده‌موسوی، ۱۳۹۸؛ اخلاقی‌فرد، ۱۴۰۱)

(Farmanian, 2009; Alizadeh Mousavi, 2015; Rafiei, 2024; Alizadeh Mousavi, 2019;)

(Akhlaghi Fard, 2022)

با توجه به مباحث فوق‌الذکر، می‌توان گفت چهار ویژگی زیر، در اکثر تقسیم‌بندی‌هایی که از گروه‌های سلفی و افراطی ارائه می‌شود، به شرح زیر است:

- (۱) تفسیر افراطی از منابع دریافت و تشخیص احکام اسلامی
- (۲) مبارزه با روش‌های سخت‌افزارانه و اقدامات خشونت‌بار برای رسیدن به مقاصد و اهداف
- (۳) فقدان تفکر ایجابی؛ به این ترتیب که این گروه‌ها به دنبال تخریب مبانی ظاهری و معرفتی وضع موجود هستند، اما در تأسیس حکومت افق روشنی ندارند. این امر، از یک سو منجر به تسلیم در برابر حاکمیت فعلی می‌شود و از سوی دیگر، به تفکرات گروه‌های تکفیری و رادیکال کشیده می‌شود.
- (۴) نفوذ و حمایت مالی عربستان سعودی و بعضی از قدرت‌های فرامنطقه‌ای، از جمله ایالات متحده آمریکا.

۲- گروه‌های سلفی در قفقاز شمالی و مشارکت آن‌ها در بحران سوریه

برای درک بهتر نفوذ گروه‌های سلفی در قفقاز شمالی، ابتدا باید نگاهی گذرا به تاریخ اسلام‌گرایی

در این منطقه داشته باشیم. قفقاز، سرزمینی با تنوع قومی و مذهبی، همواره کانون توجه قدرت‌های بزرگ منطقه‌ای بوده است. اسلام پس از فروپاشی ساسانیان در قرن هفتم میلادی وارد قفقاز جنوبی شد، اما به دلیل مقاومت خزرها و جغرافیای سخت منطقه، گسترش آن به قفقاز شمالی با کندی پیش رفت. با این حال، اسلام در این منطقه ریشه دواند و با ظهور طریقت‌های عرفانی مانند نقشبندیه، به نیروی مقاومت در برابر سلطه روسیه تبدیل شد. دوره شوروی با سرکوب شدید مذهبی همراه بود اما پس از فروپاشی آن، موجی از احیای اسلامی آغاز شد که با هویت ملی مردم این منطقه پیوند خورد. این روند احیای اسلامی را می‌توان به سه مرحله تقسیم کرد: ورود اولیه اسلام، دوران سرکوب در شوروی و دوره احیای پس از فروپاشی شوروی.

اشغال افغانستان توسط اتحاد جماهیر شوروی و تصرف بخش‌های بزرگی از یک سرزمین اسلامی از سوی کمونیسم جهانی، اولین دلیل برای روی آوردن گروه‌های اسلامی به اقدامات جهادی بود. این وضعیت با حمایت عوامل خارجی، به تدریج زمینه‌های سازمان‌دهی و تشکیل گروه‌های رادیکال همچون القاعده را فراهم کرد. در این روند، عربستان سعودی نیز با حضور گسترده مالی، دیدگاه‌های تند وهابیت را وارد چارچوب فکری جریان‌های اسلام‌گرا در افغانستان نمود. برقراری تماس میان اسلام‌گرایان تندرو در افغانستان با گروه‌های مسلمان در قفقاز و ماورای قفقاز، موجب تقویت تفکرات افراطی در این منطقه گردید (پاک‌آیین، ۱۳۹۶: ۳۶) (Pak Aein, 2017: 36). در همین راستا، بایستی اظهار داشت پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، اسلام در روسیه به دو اردوگاه متخاصم تبدیل شد. از یک سو، اسلام سنتی به شکلی خاص از تصوف وجود داشت که اصطلاحی به نام اسلام مردمی را نیز یدک می‌کشید. از طرف دیگر، اسلامی خاص با عنوان بنیادگرایی اسلامی فعالیت خود را آغاز کرد. بیشتر جمعیت مسلمان روسیه در دو منطقه بزرگ، تاتارستان، باشغیرستان و قفقاز شمالی، ساکن هستند (عباسی و عصار، ۱۳۹۴: ۱۵۸) (Abbasi & Ansari, 2015: 158). در منطقه قفقاز شمالی و به خصوص جمهوری داغستان، سلفی‌ها فعالیت گسترده‌ای دارند. از لحاظ ایدئولوژی، سلفی‌ها ایالات متحده، اسرائیل و به طور کلی کشورهای غربی را دشمن دور و روسیه، اسلام سنتی و سکولارها را نیز دشمن نزدیک خود محسوب می‌کنند. سلفی‌ها خواستار جدایی طلبی قومی‌اند و فعالیت‌های خود را بیشتر در دو جمهوری چچن و داغستان انجام می‌دهند. منطقه قفقاز شمالی یکی از مناطق مهم و راهبردی جهان است که بنا به دلایلی، از زمینه‌ها و ظرفیت‌های فراوانی برای تأثیرپذیری از تحولات پس از وقوع بهار عربی و به ویژه بحران سوریه برخوردار است؛ تا جایی که افراد و گروه‌های بسیاری از اتباع و جوانان جمهوری‌های این منطقه وارد مرحله ارتباط و همکاری با داعش و جبهه‌النصره در سوریه و عراق شده‌اند و تعداد قابل توجهی از جنگجویان این گروه‌ها و سازمان‌های سلفی-تکفیری در صحنه منازعات سوریه مشارکت

کردند. بر این اساس، می‌توان خاطرنشان کرد گروه‌های تروریستی القاعده، جبهه‌النصره، داعش، الشباب و انصار بیت‌المقدس از جمله جریان سلفی و تکفیری فعال در قفقاز هستند که اندیشه‌های فرقه وهابیت ریشه تفکرات آنان است. جمهوری‌های مسلمان‌نشین فدراسیون روسیه، از جمله داغستان، چچن و تاتارستان، محل فعالیت گروه‌های تکفیری بوده و قفقاز شمالی هدف اول گروه‌های تندرو است. این گروه‌ها در مسیر اعمال فشار بر روسیه برای تغییر سیاست خویش در سوریه، به دنبال بی‌ثبات‌سازی جمهوری‌های مسلمان‌نشین روسیه هستند. برنامه گروه‌های افراطی و تندرو نظیر داعش این است که با ایجاد ارتباط با مسلمانان روسیه و جذب آنان، زمینه اعزام افراد آموزش‌دیده را به سوریه و عراق فراهم نماید. پایگاه اینترنتی «گلوبال ریسرچ» سال ۲۰۱۶ در گزارش اعلام کرد که شواهد، حاکی از حضور هفده هزار جنگجوی خارجی در جبهه نبرد سوریه است که در بین غیرعرب‌ها، چچنی‌ها اکثریت این افراد را تشکیل می‌دهند. همچنین، بنا به گزارش شبکه المنار لبنان تا ۱۲ ژوئن ۲۰۱۳، قفقازی‌ها پس از اتباع عربستان و مصر، سومین آمار بالای تلفات در سوریه را داشتند. گروه‌های تکفیری در قفقاز شمالی از چچنی‌های اروپایی هستند که خانواده‌های آن‌ها در خلال جنگ‌های اول و دوم چچن در طول دهه نود میلادی، موطن خود را ترک کرده‌اند. به گفته «الکساندر بورتینکوف»، رئیس سازمان فدرال امنیت روسیه، حداقل ۱۷۰۰ نفر از شهروندان روسیه در صفوف داعش در جنگ بودند (پاک‌آیین، ۱۳۹۶: ۳۸) (Pak Aein, 2017: 38). جدول (۳) مراحل رشد و زمانی درگیری در قفقاز را نشان می‌دهد. این جدول به‌طور خلاصه رویدادهای مهمی را از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ پوشش می‌دهد که شامل جنگ‌های چچن، ظهور گروه‌های شورشی، افزایش خشونت در مناطق مختلف قفقاز و ارتباط این گروه‌ها با داعش و جنگ سوریه و عراق می‌شود.

جدول ۳- مراحل رشد جریان‌های افراطی در قفقاز شمالی

دهه ۲۰۱۰	دهه ۲۰۰۰	دهه ۱۹۹۰
۲۰۱۲: حضور اولین جنگجویان قفقاز شمالی در سوریه	۲۰۰۹-۲۰۰۰: جنگ دوم چچن (مرحله شورش)	۱۹۹۶-۱۹۹۴: جنگ اول چچن
۲۰۱۷-۲۰۱۳: خروج جنگجویان و خانواده‌های آن‌ها به سوریه و عراق	۲۰۰۲: افزایش خشونت در کاباردینو-بالکاریا و داغستان	۱۹۹۵: حضور جنگجویان خارجی در چچن

۲۰۱۵-۲۰۱۴: بیشتر فرماندهان جنگجو در قفقاز شمالی وفاداری خود را به داعش اعلام کردند.	۲۰۰۴: افزایش خشونت در اینگوشیا	۱۹۹۹: مداخله چچنی‌ها در داغستان با حمایت جنگجویان از مناطق دیگر قفقاز و خارج از کشور
۲۰۲۰-۲۰۱۸: ادامه حملات به اهداف نظامی و غیرنظامی در قفقاز شمالی و سراسر روسیه که توسط داعش انجام و ادعا شده است.	۲۰۰۷: تشکیل امارت قفقاز و انحلال دولت شورشی چچن	

Source: (Sturdee and Vatchagaev, 2020)

بدین ترتیب، از سال ۲۰۱۱، گروه‌های تکفیری با گرایش‌های افراطی و سلفی‌گری، با ادعای تشکیل دولت اسلامی، مبارزه با کفر و الحاد و... در کشورهای غرب آسیا (به‌طور متمرکز در سوریه و عراق) حضور یافته و با حمایت‌های ایالات متحده، رژیم صهیونیستی و برخی کشورهای عربی به سرکردگی عربستان سعودی، نسبت به غارت منابع کشورها، ساقط نمودن حکومت‌های آن‌ها و... اقدام نموده و وحشیانه‌ترین کنش‌های ضداسلامی را به نام اسلام واقعی به مردمان بی‌گناه روا داشتند. حضور بسیاری از شهروندان آسیای مرکزی و قفقاز در صف گروه‌های جهادی (از جمله چچن) و ارائه تصویر ولایت خراسان بزرگ، باعث شد در میان کشورهای این منطقه احساس مشترکی به وجود آید و درصدد همگرایی دفاعی و امنیتی منطقه‌ای به‌منظور مقابله با این پدیده برآیند (نیل‌فروشان و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۹) (Nilfroushan et al., 2022: 139). این امر سبب شد روسیه و ایران در مقابله با تروریسم سلفی و تکفیری، به همگرایی عمیق‌تری بپردازند؛ زیرا امنیت دو کشور مذکور را تحت الشعاع قرار می‌داد. در همین راستا، دادگاه‌های فدراسیون روسیه، سازمان‌ها و گروه‌هایی را (به جدول ۴ مراجعه شود) به‌عنوان جریان‌های تروریستی معرفی نموده‌اند که برخی از آن‌ها در داخل این کشور و برخی خارجی و بین‌المللی هستند و به نوبه خود تهدیدی علیه امنیت ملی روسیه محسوب می‌شوند؛ لذا همگرایی امنیتی روسیه و ایران در بحران سوریه و ظهور داعش اجتناب‌ناپذیر بود.

۳- پیامدهای حضور گروه‌های سلفی قفقاز شمالی بر امنیت روسیه

حضور گروه‌های سلفی از قفقاز شمالی در بحران سوریه، یکی از عوامل مهم در تضعیف امنیت ملی روسیه در دهه گذشته به‌شمار می‌آید. این گروه‌ها که عمدتاً از جمهوری‌های مسلمان‌نشین چون داغستان، چچن و اینگوشیا برخاسته‌اند، با پیوستن به گروه‌های تروریستی نظیر داعش و جبهه‌النصره، نه تنها در خارج از مرزهای روسیه تهدید آفرین بوده‌اند، بلکه بازگشت احتمالی آنان به خاک روسیه،

خطر بازتولید خشونت و افراط‌گرایی را در مناطق قفقازی افزایش داده است (Souleimanov & Weinstein, 2017). حضور گروه‌های سلفی قفقاز شمالی در بحران سوریه، پیامدهای قابل توجهی بر امنیت ملی روسیه داشته است که می‌توان آن‌ها را به شرح زیر دسته‌بندی کرد:

جدول ۴- پیامدهای حضور گروه‌های سلفی قفقاز شمالی در بحران سوریه بر امنیت ملی روسیه

پیامدها	تحلیل
تهدید بازگشت تروریست‌های باتجربه	کسب تجربه جنگی: بازگشت این افراد به روسیه با کوله‌باری از تجربه جنگی و ایدئولوژی افراطی، تهدیدی جدی برای امنیت داخلی این کشور محسوب می‌شود. تشکیل شبکه‌های تروریستی: این افراد پس از بازگشت می‌توانند شبکه‌های تروریستی جدیدی را در روسیه ایجاد کرده یا شبکه‌های موجود را تقویت کنند و به انجام حملات تروریستی در مناطق مختلف این کشور مبادرت ورزند.
گسترش ایدئولوژی افراطی	تبلیغات آنلاین: این تبلیغات می‌تواند جوانان مستعد افراط‌گرایی را تحت تأثیر قرار داده و تهدیدی برای ثبات اجتماعی روسیه باشد. ارتباط با گروه‌های داخلی: حضور سلفی‌های قفقاز شمالی در سوریه می‌تواند ارتباط و همکاری بین آن‌ها و گروه‌های افراطی داخلی در روسیه را تقویت کند که این امر منجر به افزایش هماهنگی و توانایی آن‌ها برای انجام اقدامات خشونت‌آمیز می‌شود.
افزایش پتانسیل بی‌ثباتی در قفقاز شمالی	الهام‌بخشی به شورش‌های محلی و تأثیر بر افکار عمومی: بازگشت جنگجویان از سوریه می‌تواند به گروه‌های سلفی محلی در قفقاز شمالی روحیه داده و آن‌ها را برای انجام اقدامات خشونت‌آمیز و شورش علیه دولت روسیه تحریک کند؛ همچنین اخبار مربوط به حضور و فعالیت سلفی‌های قفقازی در سوریه می‌تواند بر افکار عمومی در منطقه تأثیر گذاشته و زمینه‌های نارضایتی و حمایت از گروه‌های افراطی را افزایش دهد.
چالش‌های امنیتی برای روسیه در	حضور در مناطق تحت کنترل گروه‌های افراطی: حضور شهروندان روس در صفوف گروه‌های تروریستی در سوریه، کار روسیه برای برقراری ثبات و حفظ

سوریه	منافع خود در این کشور را پیچیده‌تر می‌کند. دولت روسیه مجبور است تا با در نظر گرفتن حضور این افراد، سیاست‌های خود را در قبال بحران سوریه تنظیم کند. ریسک حملات تلافی‌جویانه: در صورت شکست گروه‌های تروریستی در سوریه، ممکن است اعضای قفقازی آن‌ها به دنبال انجام حملات تلافی‌جویانه علیه منافع روسیه در داخل و خارج از این کشور باشند.
تأثیر بر وجهه بین‌المللی روسیه	ارتباط با تروریسم بین‌المللی: حضور اتباع روسیه در گروه‌های تروریستی بین‌المللی، می‌تواند وجهه این کشور را در عرصه بین‌المللی خدشه‌دار کرده و اتهاماتی مبنی بر سهل‌انگاری در مقابله با تروریسم را متوجه آن سازد.

منبع: نگارندگان

یکی از مهم‌ترین این پیامدها، پدیده بازگشت «جنگجویان خارجی»^۱ به روسیه و مناطق پیرامونی آن است. این افراد که در کوران جنگ سوریه، تجارب نظامی قابل توجهی کسب کرده و به شبکه‌های تروریستی بین‌المللی پیوسته‌اند، پس از بازگشت می‌توانند به‌عنوان هسته‌های بالقوه برای انجام اقدامات تروریستی در داخل روسیه عمل کنند. به‌طور خاص، افرادی که با گروه‌هایی نظیر داعش (که در روسیه یک سازمان تروریستی شناخته می‌شود) و جبهه‌النصره (تحریرالشم کنونی) بیعت کرده‌اند، نه‌تنها از لحاظ ایدئولوژیک رادیکالیزه شده‌اند، بلکه مهارت‌های عملیاتی در زمینه‌های مختلف، از جمله ساخت و استفاده از مواد منفجره، تاکتیک‌های نظامی و سازمان‌دهی شبکه‌های مخفی را نیز فراگرفته‌اند (Barrett, 2017: 9).

در سال‌های ابتدایی بحران سوریه، روسیه به‌طور رسمی نسبت به اعزام جنگجویان از قفقاز شمالی ابراز نگرانی کرد. بر اساس برآوردهای رسمی، بیش از ۴۰۰۰ تبعه روسی در قالب گروه‌های اسلام‌گرای افراطی در سوریه و عراق جنگیده‌اند (Wilhelmsen, 2017). این افراد پس از کسب تجربه‌های نظامی و ایدئولوژیک، به تهدیدی بالقوه برای امنیت داخلی روسیه تبدیل شدند. دستگاه‌های امنیتی روسیه بر این باورند که بازگشت این عناصر می‌تواند به احیای جنبش‌های شورشی در شمال قفقاز منجر شود، به‌ویژه در مناطقی که پیش‌تر صحنه درگیری‌های مسلحانه بوده‌اند. علاوه‌بر تهدید مستقیم ناشی از بازگشت این افراد، حضور سلفی‌های قفقازی در سوریه به‌عنوان عاملی تشدیدکننده برای گسترش ایدئولوژی‌های افراطی در داخل روسیه نیز عمل کرده است.

^۱. Foreign Fighters

فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی به بستری برای انتشار دیدگاه‌های رادیکال و جذب نیروهای جدید تبدیل شده‌اند. جنگجویان قفقازی فعال در سوریه، با انتشار محتواهای تبلیغاتی و ارتباط با هواداران خود در روسیه، می‌توانند زمینه‌های فکری برای انجام اقدامات خشونت‌آمیز در آینده را فراهم آورند (Ware & Yaqinnlo, 2016: 13). این امر، به‌ویژه در مناطق آسیب‌پذیر قفقاز شمالی که از قبل نیز با چالش‌های اجتماعی - اقتصادی و نارضایتی‌های سیاسی روبه‌رو بوده است، می‌تواند به افزایش پتانسیل بی‌ثباتی منجر شود.

از سوی دیگر، دولت روسیه با هدف مقابله پیش‌دستانه با این تهدید، استراتژی‌های چندلایه‌ای را به کار گرفته است. از جمله این اقدامات می‌توان به درگیری مستقیم نظامی در سوریه، همکاری اطلاعاتی با کشورهای خاورمیانه و اعمال محدودیت‌های قانونی برای خروج افراد مظنون به افراط‌گرایی اشاره کرد. با این وجود، کارشناسان امنیتی معتقدند که تهدید افراط‌گرایان بازگشته، تنها یک بُعد از مسئله است؛ زیرا حضور گسترده این افراد در رسانه‌های اجتماعی و توانایی آن‌ها در جذب نیروهای جدید، به یک جنگ نرم و روانی علیه امنیت داخلی روسیه تبدیل شده است (Clark, 2019: 73). همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، فدراسیون روسیه فهرستی تحت عنوان گروه‌های تروریستی ارائه کرده است که متشکل از گروه‌های افراط‌گرای سیاسی و مذهبی در منطقه خاورمیانه و قفقاز است. درواقع، گروه‌هایی که فدراسیون روسیه در فهرست گروه‌های تروریستی قرار داده است، توسط دادگاه‌های این کشور به‌صورت رسمی به‌عنوان «سازمان‌های تروریستی» شناخته شده‌اند. این فهرست توسط دادگاه عالی روسیه و سایر نهادهای قضایی تهیه و به‌روزرسانی می‌شود و شامل گروه‌هایی است که به‌زعم دولت روسیه در فعالیت‌های تروریستی، افراط‌گرایانه یا تهدید علیه امنیت ملی این کشور نقش داشته‌اند. در این فهرست، گروه‌های داخلی و خارجی گوناگونی قرار دارند که برخی از آن‌ها در دیگر کشورها نیز به‌عنوان گروه تروریستی شناخته شده‌اند.

ازجمله سازمان‌هایی که در این فهرست قرار دارند، می‌توان به القاعده، داعش (دولت اسلامی)، جبهه‌النصره، طالبان، حزب اسلامی ترکستان شرقی، جندالشام و اخوان المسلمین اشاره کرد. علاوه‌بر این، برخی از سازمان‌ها و نهادهای مذهبی یا سیاسی که در ظاهر فعالیت‌های فرهنگی یا اجتماعی دارند نیز در این فهرست گنجانده شده‌اند، به‌ویژه اگر ارتباطی با افراط‌گرایی مذهبی یا تجزیه‌طلبی داشته باشند. این سیاست قضایی روسیه، بخشی از راهبرد گسترده‌تری در مقابله با افراط‌گرایی مذهبی و تهدیدات جدایی‌طلبانه، به‌ویژه در مناطق قفقاز شمالی مانند چیچن و داغستان، محسوب می‌شود.

فهرست گروه‌های تروریستی روسیه پیامدهای حقوقی و عملی جدی دارد؛ ازجمله مسدود شدن دارایی‌ها، ممنوعیت فعالیت، پیگرد قضایی اعضا و حتی حامیان آن‌ها. همچنین، عضویت یا تبلیغ برای این گروه‌ها می‌تواند مجازات سنگینی در پی داشته باشد. این فهرست توسط اداره فدرال امنیت

(FSB) و سرویس اطلاعات خارجی روسیه نیز برای نظارت و مقابله با تهدیدات استفاده می‌شود (European Parliament, 2010: 6).

جدول ۵- لیست گروه‌های تروریستی منتشرشده از سوی دادگاه‌های فدراسیون روسیه

نام سازمان	دادگاه تعیین‌شده، تاریخ و شماره تصمیم دادگاه
۱ «مجلس عالی نظامی نیروهای متحد مجاهدین قفقاز»	دادگاه عالی فدراسیون روسیه مورخ ۱۴ فوریه ۲۰۰۳ در ۰۴ مارس ۲۰۰۳ لازم‌الاجرا شد (GKPI 03 116)
۲ «کنگره خلق‌های ایچکریا و داغستان»	
۳ پایه «القاعده»	
۴ «اسباط الانصار»	
۵ «جنگ مقدس» («الجهاد» یا «جهاد اسلامی مصر»)	
۶ «گروه اسلامی» (الجماعة الاسلامیه)	
۷ «اخوان المسلمین» (الاخوان المسلمین)	
۸ «حزب التحریر الاسلامی» (حزب التحریر اسلامی)	
۹ «لشکر طیبه»	
۱۰ «گروه اسلامی» (جماعت اسلامی)	

	۱۱	«جنبش طالبان»
	۱۲	«حزب اسلامی ترکستان» (جنبش اسلامی ازبکستان سابق)
	۱۳	«جامعه اصلاحات اجتماعی» (جامعه اصلاح اجتماعی)
	۱۴	«احیای جامعه میراث اسلامی» (جامعه احیاء التراث الاسلامی)
	۱۵	«الحرمین» (الحرمین)
دادگاه عالی فدراسیون روسیه مورخ ۲ ژوئن ۲۰۰۶، در ۱۶ ژوئن ۲۰۰۶ لازم‌الاجرا شد (GKPI 06-531)	۱۶	«جندالشم» (نیروی سوریه بزرگ)
	۱۷	«جهاد اسلامی-جماعت مجاهدین»
دادگاه عالی فدراسیون روسیه مورخ ۱۳ نوامبر ۲۰۰۸ شماره (GKPI 08-1956)، در ۲۷ نوامبر ۲۰۰۸ لازم‌الاجرا شد	۱۸	«القاعده در مغرب اسلامی»
دادگاه عالی فدراسیون روسیه مورخ ۰۸ فوریه ۲۰۱۰ شماره (GKPI 09-1715)، در ۲۴ فوریه ۲۰۱۰ لازم‌الاجرا شد	۱۹	«امارت کاکاز» (امارت قفقاز)
دادگاه شهر مسکو مورخ ۲۸ ژوئن ۲۰۱۳، در ۲۷ نوامبر ۲۰۱۳ لازم‌الاجرا شد (۳-۲۰۱۳/۶۷)	۲۰	«سندیکای سازمان تروریستی مبارزات خودمختار» (ACTO)
دادگاه شهر مسکو مورخ ۱۷ دسامبر ۲۰۱۴	۲۱	جامعه تروریستی- زیرمجموعه

در ۳۰ دسامبر ۲۰۱۴ لازم الاجرا شد، در ۳۰ دسامبر ۲۰۱۴ لازم الاجرا شد.	ساختاری سازمان «بخش راست» در جمهوری کریمه	
دادگاه عالی فدراسیون روسیه مورخ ۲۹ دسامبر ۲۰۱۴ در ۱۳ فوریه ۲۰۱۵ لازم الاجرا شد (AKPI 14-1424C)	«دولت اسلامی» (همچنین معروف به: «دولت اسلامی عراق و سوریه»، «دولت اسلامی عراق و شام»، «دولت اسلامی عراق و شام»)	۲۲
	جبهه النصره (جبهه برای پیروزی) همچنین به عنوان: «جبهه النصره لی اهل الشام» (جبهه حمایت از مردم سوریه بزرگ) شناخته می شود.	۲۳
دادگاه شهر مسکو مورخ ۲۰۱۵/۰۲/۱۸، № ۳-۲۰۱۵/۱۵ و در ۱۲ اوت ۲۰۱۵ لازم الاجرا شد.	جنبش شبه نظامیان عمومی مینین و پوژارسکی	۲۴
دادگاه نظامی منطقه مسکو، از ۲۸ دسامبر ۲۰۱۵، شماره (۲-۲۰۱۵/۶۹)، در تاریخ ۰۵ آوریل ۲۰۱۶ لازم الاجرا شد.	«عجر الله سبحانه و تعالی شام» (برکت خداوند بخشنده مهربان، سوریه)	۲۵
دادگاه عالی فدراسیون روسیه، از ۲۰ سپتامبر ۲۰۱۶ شماره (AKPI 16-915C)، در ۲۵ اکتبر ۲۰۱۶ لازم الاجرا شد.	انجمن بین المللی مذهبی «Aum Shinrikyo» (Aleph, Aum,) (AumSkinrikyo)	۲۶
دادگاه منطقه ای مسکو، از تاریخ ۲۸ آوریل ۲۰۱۷، شماره (۳a-453/17)، در ۰۲ ژوئن ۲۰۱۷ لازم الاجرا شد.	«مجاهدین جماعت التوحید و جهاد»	۲۷
دادگاه نظامی منطقه ولگا، از تاریخ ۲۳	«جماعت چیستوپل»	۲۸

مارس ۲۰۱۷، شماره (۲۰۱۷/۲-۱)، در ۳۱ اوت ۲۰۱۷ لازم‌الاجرا شد.		
دادگاه نظامی منطقه مسکو، از ۲۲ فوریه ۲۰۱۸ شماره (۲۰۱۸/۱-۲)، در ۲۴ ژوئیه ۲۰۱۸ لازم‌الاجرا شد.	«روحنامو با سوی دولت اسلامی» (راهنمای دولت اسلامی)	۲۹
دادگاه نظامی منطقه مسکو، از تاریخ ۱۷ ژانویه ۲۰۱۹ شماره (۲۰۱۸/۱۳۲-۲) در ۱۴ مارس ۲۰۱۹ لازم‌الاجرا شد.	جامعه تروریستی «نت»	۳۰
دادگاه نظامی منطقه مسکو، از تاریخ ۰۵ ژوئن ۲۰۱۹، شماره (۲۰۱۹/۶۳-۲) در ۰۵ ژوئیه ۲۰۱۹ لازم‌الاجرا شد.	«کتابیات التوحید والجهاد»	۳۱
دادگاه عالی فدراسیون روسیه از تاریخ ۰۴ ژوئن ۲۰۲۰ شماره (AKPI 20-275C)، در ۲۰ ژوئیه ۲۰۲۰ لازم‌الاجرا شد.	«هیئت تحریرالشام» («سازمان آزادی شام»، «هیئت تحریرالشام»، «تحریرالشام»)	۳۲
دادگاه نظامی منطقه خاور دور، از ۳۰ سپتامبر ۲۰۱۹ شماره (۲۰۱۹/۲۱-۱) در تاریخ ۰۵ ژوئیه ۲۰۲۰ لازم‌الاجرا شد.	«اهلو سنه والجماعه» (جماعت کراسنویارسک)	۳۳
دادگاه عالی فدراسیون روسیه از ۲۱ مه ۲۰۲۱ شماره (AKPI 21-343C) در تاریخ ۲۵ ژوئن ۲۰۲۱ لازم‌الاجرا شد.	«ناسیونال سوسیالیسم/قدرت سفید» (NS/WP، خدمه NS/WP، خدمه اسپاروز/قدرت سفید)	۳۴
دادگاه نظامی ناحیه ۲ غربی از ۱۸ ژوئن ۲۰۲۰	مالتسف، V.V. جامعه تروریستی ایجادشده توسط از میان شرکت‌کنندگان	۳۵

شماره (۲-۲۰۲۰/۷) در ۷ ژوئن ۲۰۲۱ لازم‌الاجرا شد.	جنبش عمومی بین منطقه‌ای آماده‌سازی توپخانه
--	---

Source: National Anti-Terrorism Committee of the Russian Federation

برخلاف اقدامات تحریمی و ایجاد فشار توسط روسیه علیه گروه‌های تروریستی منطقه‌ای اعلام شده، باید گفت مشارکت شهروندان روسیه در گروه‌های تروریستی در سوریه، چالش‌های امنیتی و سیاسی را برای سیاست خارجی روسیه نیز به همراه داشته است. حضور این افراد در مناطق تحت کنترل گروه‌های مخالف بشار اسد، موضع روسیه در قبال بحران سوریه را پیچیده‌تر کرده و نگرانی‌های بین‌المللی را در مورد نقش روسیه در مبارزه با تروریسم افزایش داده است (Gallagher, 2020: 9). همچنین، احتمال انجام حملات تلافی‌جویانه توسط این گروه‌ها علیه منافع روسیه در داخل و خارج از کشور، تهدیدی دائمی برای امنیت ملی این کشور محسوب می‌شود. در نتیجه، می‌توان گفت که بحران سوریه نه تنها زمینه‌ساز بین‌المللی شدن جهادگرایی قفقاز شمالی شد، بلکه موجب شد چالش‌های امنیتی روسیه از سطح ملی به سطح منطقه‌ای و جهانی منتقل شوند. پیامدهای این وضعیت همچنان ادامه دارد و نیازمند راهبردهای جامع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای مقابله با ریشه‌های افراط‌گرایی در داخل مرزهای روسیه است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی پیامدها و تأثیرات حضور جریان‌های سلفی و تکفیری منطقه قفقاز شمالی در بحران سوریه بر امنیت ملی فدراسیون روسیه انجام شد. یافته‌های این پژوهش، فرضیه اصلی مبنی بر تأثیر منفی و معنادار این حضور بر امنیت ملی روسیه را تأیید می‌کند. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که مشارکت فعال عناصر سلفی و تکفیری قفقازی در صفوف گروه‌های تروریستی فعال در سوریه، ابعاد گوناگونی از تهدیدات را برای امنیت روسیه به همراه داشته است.

نخست، حضور این افراد در مناطق جنگی سوریه، آن‌ها را در معرض آموزش‌های نظامی پیشرفته، کسب تجربه رزمی و تحکیم پیوندهای ایدئولوژیک با سایر گروه‌های تروریستی بین‌المللی قرار داده است. بازگشت احتمالی این جنگجویان به قفقاز شمالی یا سایر مناطق روسیه، پتانسیل بالایی برای افزایش تهدیدات تروریستی در داخل این کشور ایجاد می‌کند. این افراد می‌توانند با بهره‌گیری از تجربیات کسب شده و شبکه‌های ارتباطی خود، اقدام به طراحی و اجرای حملات تروریستی، جذب نیرو و گسترش ایدئولوژی‌های افراطی کنند.

دوم، بحران سوریه به عنوان یک کانون جذب نیرو برای گروه‌های سلفی و تکفیری عمل کرده و به تقویت جریان‌های افراط‌گرا در منطقه قفقاز شمالی کمک کرده است. تبلیغات گسترده این گروه‌ها در فضای مجازی و رسانه‌ها، با تأکید بر «جهاد» در سوریه و مظلومیت مسلمانان، توانسته است بخشی از جوانان این منطقه را جذب کند و زمینه‌های گسترش افراط‌گرایی و رادیکالیزاسیون را فراهم آورد. این امر نه تنها امنیت داخلی روسیه را تهدید می‌کند، بلکه می‌تواند به بی‌ثباتی بیشتر در منطقه قفقاز شمالی، که همواره با چالش‌های امنیتی روبه‌رو بوده است، منجر شود.

سوم، مشارکت روسیه در بحران سوریه به عنوان حامی دولت بشار اسد، این کشور را به هدف بالقوه گروه‌های تروریستی که اتباع آن‌ها در سوریه حضور دارند، تبدیل کرده است. حملات تروریستی منتسب به این گروه‌ها در داخل روسیه و تهدیدات مکرر آن‌ها علیه منافع روسیه، نشان دهنده وجود این بعد از تهدید است. سیاست خارجی روسیه در قبال بحران سوریه، به طور ناخواسته، می‌تواند به افزایش سطح تهدیدات تروریستی داخلی منجر شود.

چهارم، حضور و فعالیت گروه‌های سلفی و تکفیری قفقازی در سوریه، به بی‌ثباتی منطقه‌ای دامن زده است. این گروه‌ها با مشارکت در جنگ داخلی سوریه و همکاری با سایر گروه‌های تروریستی، به پیچیده‌تر شدن معادلات منطقه‌ای و تداوم خشونت‌ها کمک کرده‌اند. بی‌ثباتی در مناطق هم‌جوار روسیه، به طور غیرمستقیم نیز بر امنیت ملی این کشور تأثیر گذار است و می‌تواند منجر به افزایش جریان پناهندگان، قاچاق سلاح و مواد مخدر و گسترش ناامنی در مرزهای جنوبی روسیه شود.

شایان ذکر است که با توجه به نقش و نفوذ عربستان سعودی و برخی قدرت‌های فرامنطقه‌ای در حمایت مالی و تسلیحاتی از این گروه‌ها، مقابله با این تهدیدات نیازمند رویکردی جامع و چندجانبه است. تقویت نیروهای امنیتی در قفقاز شمالی، مبارزه با تبلیغات گروه‌های افراطی، همکاری با کشورهای دیگر برای تبادل اطلاعات و مقابله با تروریسم، از جمله اقداماتی است که روسیه برای مقابله با این تهدیدات انجام داده است. با این حال، برای دستیابی به نتایج پایدار، لازم است به ریشه‌های اصلی این پدیده، از جمله عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که باعث جذب جوانان به این گروه‌ها می‌شود، توجه شود. همچنین، با توجه به همگرایی عمیق‌تر روسیه و ایران در مقابله با تروریسم سلفی و تکفیری، همکاری‌های امنیتی و اطلاعاتی بین این دو کشور می‌تواند نقش مهمی در کاهش تهدیدات ناشی از حضور این گروه‌ها در منطقه داشته باشد. در نهایت، موفقیت در مقابله با این تهدیدات، نیازمند تلاش‌های هماهنگ و مستمر در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی است.

در نهایت، این پژوهش نشان می‌دهد که مسئله حضور جریان‌های سلفی و تکفیری قفقاز شمالی در بحران سوریه، یک چالش امنیتی چندوجهی و پیچیده برای روسیه است که نیازمند توجه و

راهبردهای جامع برای مقابله با پیامدهای آن است. اتخاذ تدابیر امنیتی قوی برای جلوگیری از بازگشت تروریست‌ها، مقابله با تبلیغات افراط‌گرایانه، تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در مبارزه با تروریسم و پرداختن به ریشه‌های اجتماعی و اقتصادی افراط‌گرایی در منطقه قفقاز شمالی، از جمله اقداماتی است که می‌تواند به کاهش تهدیدات ناشی از این پدیده کمک کند. تداوم بحران سوریه و عدم حل و فصل سیاسی آن، همچنان می‌تواند بستری برای فعالیت و رشد گروه‌های تروریستی و در نتیجه، تداوم چالش‌های امنیتی برای روسیه باشد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

- اخلاقی فرد، مریم. (۱۴۰۱). رویکردهای کلامی و شکل‌گیری سلفی‌گری تکفیری. *اندیشه‌های فلسفی و کلامی*، ۳(۲)، ۲۵-۱.
- بابایی، مجتبی. (۱۳۹۸). زمینه‌ها و بسترهای شکل‌گیری جریان‌های سلفی-تکفیری در جهان اسلام؛ راهکارهای مواجهه، افق آینده. *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۶(۲)، ۴۸-۲۷.
- بهمن، شعیب. (۱۳۹۲). چالش‌ها و پیامدهای بحران سوریه بر وضعیت امنیتی اوراسیا. *فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۵(۵۶)، ۱۳۷-۱۷۴.
- پاک‌آیین، محسن. (۱۳۹۶). قفقاز و چالش‌های افراط‌گرایی. *سیاست خارجی*، ۳۱(۲)، ۲۱-۱.
- توتقب، جهانبخش و فرد احمد، لادن. (۱۳۹۶). تحلیلی بر تقابل‌های مذهبی صفویه و عثمانی در قفقاز (۹۳۰-۱۰۳۸ ق / ۱۵۲۳-۱۶۲۹ م). *پژوهش‌های تاریخی*، ۵۳(۹)، ۲۰-۱.
- چراغچی، غلامرضا و کجیاف، علی‌اکبر. (۱۳۹۸). مسلمانان قفقاز: از تعامل با ایران تا تقابل با روسیه. *تاریخ اسلام*، ۲۰(۸۰)، ۲۴-۱.
- حسینی تقی‌آباد، سید محمد و کلی‌راد، علی. (۱۳۹۴). سلفی‌گری رادیکال در قفقاز شمالی؛ با تأکید بر مؤلفه‌های تاریخی، فرهنگی و سیاسی. *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۹(۹۱)، ۲۵-۱.
- رفیعی، محمدتقی. (۱۴۰۳). نقطه تلاقی سلفی‌گری و حنفیت در دیوبندیه. *پاسخ*، ۹(۳۵)، ۲۰-۱.
- سوری، هیوا. (۱۳۹۷). مبانی گسست الگوی سنتی جریان‌های سلفی در خاورمیانه. *پژوهش‌نامه اندیشه معاصر*، ۱(۱)، ۲۵-۱.
- عباسی، مجید و جعفرزاده کوچکی، علیرضا. (۱۳۹۵). تحلیلی بر اسلام‌گرایی رادیکال در آسیای مرکزی و قفقاز و سیاست خارجی ایران. *مطالعات خاورمیانه*، ۲۳(۴)، ۳۸-۱.
- عباسی، مجید و عساری، احمدرضا. (۱۳۹۴). سیاست خارجی روسیه در قبال رشد سلفی‌گری در خاورمیانه. *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۲(۱)، ۱۳۷-۱۷۴.

- عسگریان، عباسقلی و تجری، سعید. (۱۳۹۶). تأثیر بحران سوریه بر روابط روسیه و ترکیه در منطقه قفقاز. *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۳ (۹۷)، ۱۷۳-۱۳۹.
- علیزاده موسوی، سید مهدی. (۱۳۹۴). گونه‌شناسی سلفی‌گری؛ بررسی تنوع در جریان‌های سلفی و بسترهای آن. *روابط خارجی*، ۱ (۱)، ۲۰-۱.
- علیزاده موسوی، سید مهدی. (۱۳۹۸). سلفی‌گری و وهابیت: چیستی، اعتقادات و انواع آن. *ره توشه راهیان نور محرم الحرام ۱۳۹۸*.
- فرمانیان، مهدی. (۱۳۸۸). جریان‌های فکری سلفی‌گری در جهان امروز. *مشکاه*، ۱ (۱۰۴)، ۱۸-۱.
- نوربخش، یونس و مهدی‌زاده، جواد. (۱۳۹۴). ایدئولوژی داعش و دلایل تاریخی-اجتماعی گرایش به آن. *مطالعات جامعه‌شناختی*، ۲۲ (۲)، ۲۰-۱.
- نیلفروشان، عباس و همکاران. (۱۴۰۱). سیاست‌گذاری دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران در مواجهه با افراط‌گرایی اسلامی در دوره پیش‌رو (۱۴۰۱-۱۴۰۰)؛ مطالعه موردی آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی. *مطالعات محیطی/استراتژیک*، ۶ (۱)، ۲۸-۱.
- هوشنگی، حسین و پاکتچی، احمد. (۱۳۹۰). *بنیادگرایی و سلفی‌گری: بازشناسی طیفی از جریان‌های دینی*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

منابع انگلیسی

- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining alignment with a regime in crisis. *International Affairs*, 89(4), 795-823.
- Barrett, R. (2017). *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*. The Soufan Center.
- Clark, C. P. (2019). *Terrorism, the Enterprise: Terrorism Financing, Insurgency, and Irregular Warfare*. ABC-CLIO.
- European Parliament. (2010). *The Structure of Russian Anti-Extremist Legislation by the SOVA Center for Information and Analysis*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/droi/dv/201201011/20101129_3_10sova_en.pdf
- Gallagher, N. (2020). Russia's counterterrorism strategy in the North Caucasus and its implications for Syria. *Terrorism and Political Violence*, 32(4), 814-833.
- Ratelle, J. F. (2016). North Caucasian foreign fighters in Syria and Iraq: Assessing the threat of returnees to the Russian Federation. *Caucasus Survey*, 4(3), 218-238.
- Souleimanov, E. A., & Weinstein, H. (2017). Russia's foreign fighters in Syria: Explanations, challenges, and responses. *European Security*, 26(1), 1-20.
- Sturdee, N., & Vatchagaev, M. (2020). *ISIS in the North Caucasus*. Newlines Institute. Retrieved from <https://newlinesinstitute.org/nonstate-actors/isis-in-the-north-caucasus/>
- Sturdee, N., & Vatchagaev, M. (2020, October 26). *ISIS in the North Caucasus*. New Lines Institute. <https://newlinesinstitute.org/global-security-mil-priorities/isis-in-the-north-caucasus/>
- Ware, R., & Yaqinnlo, A. (2016). The Syrian conflict and the rise of foreign fighters. *Studies in Conflict & Terrorism*, 39(3), 197-214.
- Wilhelmsen, J. (2017). *Russia's Muslim Foreign Fighters: Ideologies and Recruitment*. Norwegian Institute of International Affairs. Retrieved from <https://nupi.no/>

Translated References to English

- Abbasi, M., & Assari, A. R. (2015). Russia's foreign policy on the growth of Salafism in the Middle East. *Crisis Studies of the Islamic World*, 2(1), 137-174. [In Persian]

- Abbasi, M., & Jafarzadeh Kouchaki, A. (2016). An analysis of radical Islamism in Central Asia and the Caucasus and Iran's foreign policy. *Middle East Studies*, 23(4), 1-38. **[In Persian]**
- Akhlaghifard, M. (2022). Theological approaches and the formation of Takfiri Salafism. *Philosophical and Theological Thoughts*, 3(2), 1-25. **[In Persian]**
- Alizadeh Mousavi, S. M. (2015). Typology of Salafism; A study of the diversity in Salafi movements and their contexts. *Foreign Relations*, 1(1), 1-20. **[In Persian]**
- Alizadeh Mousavi, S. M. (2019). Salafism and Wahhabism: What are they, their beliefs and types. *Rah-e Toosheh Rahian-e Noor Moharram Al-Haram 1398*. **[In Persian]**
- Askarian, A., & Tajri, S. (2017). The impact of the Syrian crisis on Russia-Turkey relations in the Caucasus region. *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*, 23(97), 139-173. **[In Persian]**
- Babaei, M. (2019). The contexts and grounds for the formation of Salafi-Takfiri movements in the Islamic world; strategies for confrontation, future outlook. *Crisis Studies of the Islamic World*, 6(2), 27-48. **[In Persian]**
- Bahman, S. (2013). Challenges and consequences of the Syrian crisis on the security situation of Eurasia. *Quarterly Journal of Strategic Studies of the Islamic World*, (56), 137-174. **[In Persian]**
- Cheraghchi, G., & Kajbaf, A. A. (2019). Muslims of the Caucasus: From interaction with Iran to confrontation with Russia. *History of Islam*, 20(80), 1-24. **[In Persian]**
- Farmanian, M. (2009). The intellectual trends of Salafism in today's world. *Mishkat*, (104), 1-18. **[In Persian]**
- Hooshangi, H., & Pakatchi, A. (2011). *Fundamentalism and Salafism: Recognition of a Spectrum of Religious Currents*. Tehran: Imam Sadiq University Press. **[In Persian]**
- Hosseini Taghiabad, M., & Kalirad, A. (2015). Radical Salafism in the North Caucasus; With an emphasis on historical, cultural and political components. *Central Asia and the Caucasus*, (91), 1-25. **[In Persian]**
- Nilforoushan, A. et al. (2022). J.A.I. R's defense-security policymaking in confronting Islamic extremism in the upcoming period (2021-2022); A case study of Central Asia and the South Caucasus. *Strategic Environmental Studies of J.A.I.R*, 6(1), 1-28. **[In Persian]**
- Noorbakhsh, Y., & Mahdizadeh, M. (2015). The ideology of ISIS and the historical-social reasons for the inclination towards it. *Sociological Studies*, 22(2), 1-20. **[In Persian]**
- Pak Aeen, M. (2017). Caucasus and the challenges of extremism. *Foreign Policy*, 31(2), 1-20. **[In Persian]**
- Rafiei, M. T. (2024). The intersection of Salafism and Hanafism in the Deobandi movement. *Pasokh*, 9(35), 1-20. **[In Persian]**
- Souri, H. (2018). Foundations of the break in the traditional model of Salafi movements in the Middle East. *Contemporary Thought Research Journal*, 1(1), 1-25. **[In Persian]**
- Tavagheb, J., & Fard Ahmad, L. (2017). An analysis of the Safavid-Ottoman religious confrontations in the Caucasus (930-1038 AH / 1523-1629 AD). *Historical Studies*, 53(9), 1-20. **[In Persian]**